

OPT/AST

L11

Úvod do astrofyziky: Struktura a vývoj hvězd

pozorovatelné charakteristiky hvězd

všechny hvězdy

- zdánlivá jasnost (magnituda)
- spektrální třída $O-B-A-F-G-K-M$ a povrchová teplota T
- třída svítivosti (trpaslík, obr, veleobr)
- chemické složení/metalicita

dostatečně blízké hvězdy

- průměr
- vzdálenost
- zdánlivá jasnost + vzdálenost $\rightarrow$ absolutní svítivost L

hmotnost

- blízké (astrometrické) binární systémy
- zákrytové dvojhvězdy

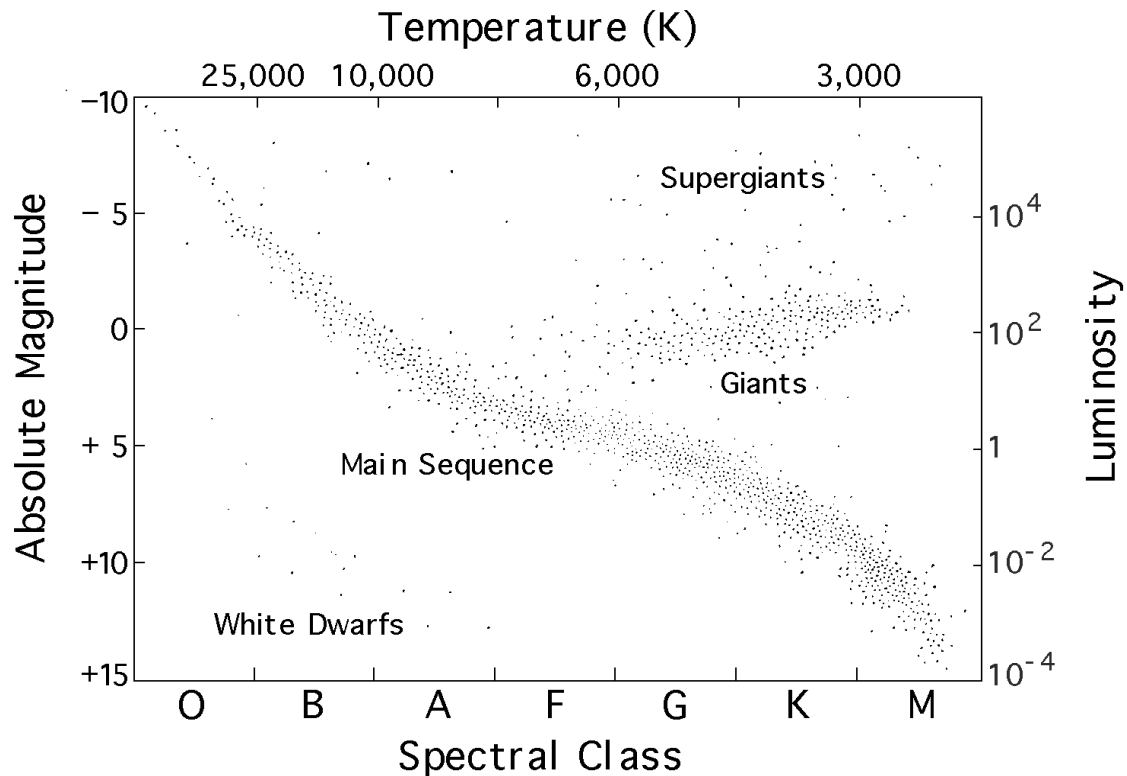
extenzivní veličiny hvězd měříme ve slunečních jednotkách

$$M_{\odot} = 1,99 \times 10^{30} \text{ kg}$$

$$R_{\odot} = 6,96 \times 10^8 \text{ m}$$

$$L_{\odot} = 3,83 \times 10^{26} \text{ W}$$

Hertzsprungův–Russellův diagram (HR diagram)

absolutní magnituda – magnituda hvězdy přemístěné do vzdálenosti **10 pc** od pozorovatele

shlukování hvězd podle tříd svítivosti

V – hlavní posloupnost

IV – podobr

III – obr

II – jasný obr

Ia, Ib – veleobr

VI – bílý trpaslík

průměr hvězd roste z levého dolního do pravého horního rohu

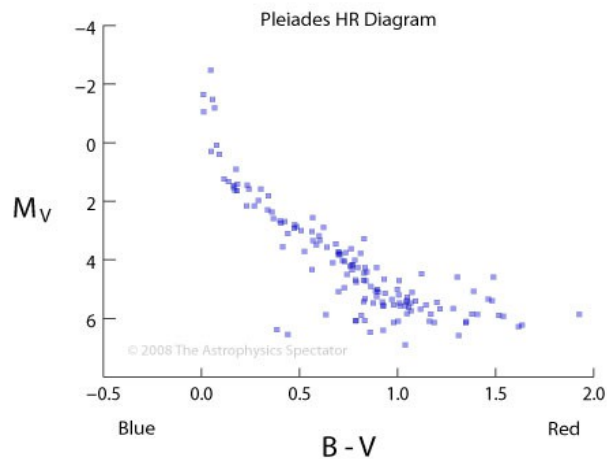
Slunce – **G2V**

evoluce vs genetika

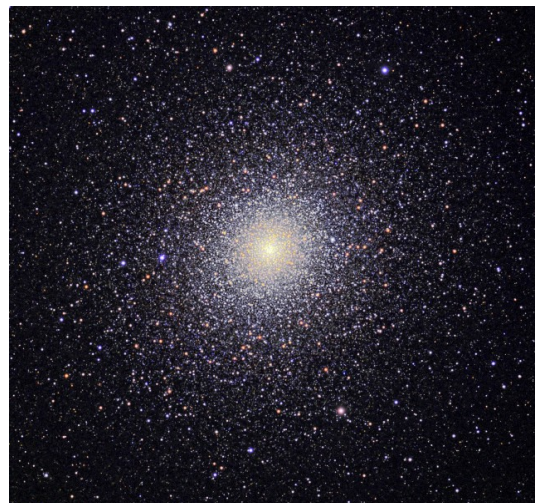
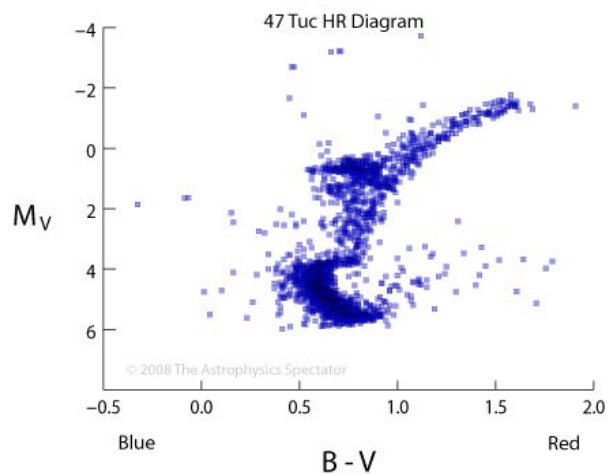
jsou rozdíly mezi hvězdami způsobeny různým stářím nebo různou počáteční hmotností?

př. výška/barva pleti – pomůže sledovat skupiny lidí stejného stáří – obdobně studujeme HR diagramy hvězdokup

typická otevřená hvězdokupa

typická kulová hvězdokupa

poloha na hlavní posloupnosti je zděděna (hmotnost, chemické složení), zatímco *třída svítivosti* závisí na vývojové fázi (vnitřní stavba, zdroj energie)

úvod do teorie hlavní posloupnosti

model hvězdy

struktura – homogenní koule

stav – ideální plyn

zdroj energie – přeměna **H** na **He** protonovým nebo CNO cyklem

přenos energie – zářením nebo konvekcí

základní rovnice

diferenciální rovnice

- rovnice kontinuity
- hydrostatická rovnováha
- termodynamická rovnováha
- transport energie
- změna chemického složení

algebraické rovnice

- stavová rovnice
- opacita
- rychlost generace energie nukleárními procesy

okrajové a počáteční podmínky

hledáme tlak, hustotu, chemické složení atd. jako funkce vzdálenosti od středu hvězdy a času

obvykle nelze získat řešení v uzavřeném tvaru – numerické řešení

kvalitativní analýza

hustota $\rho \propto M/R^3$

tlak $P \propto M^2/R^4$

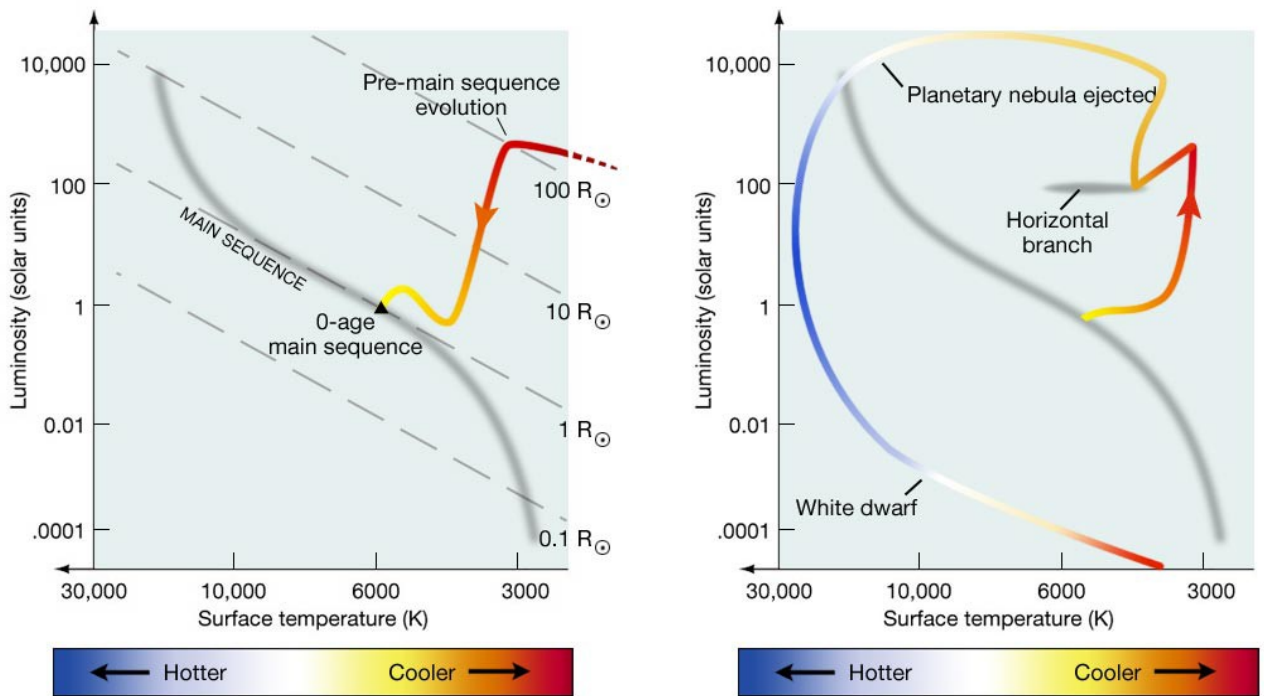
teplota $T \propto M/R$

svítivost $L \propto M^3$

doba strávená na hlavní posloupnosti

$$\tau \approx M/L \propto M^{-2}$$

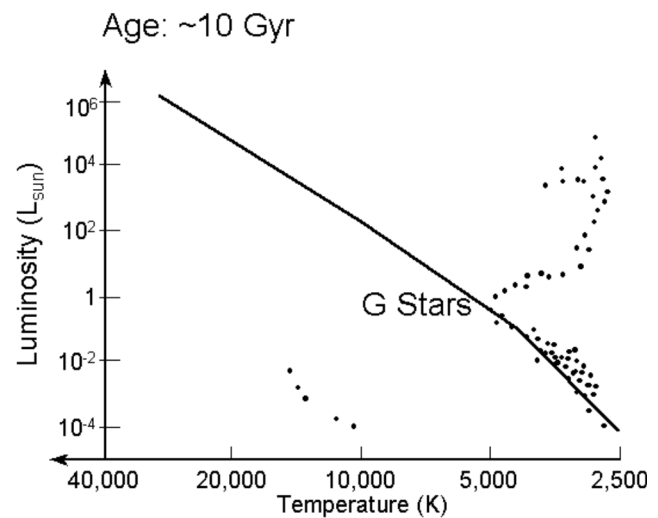
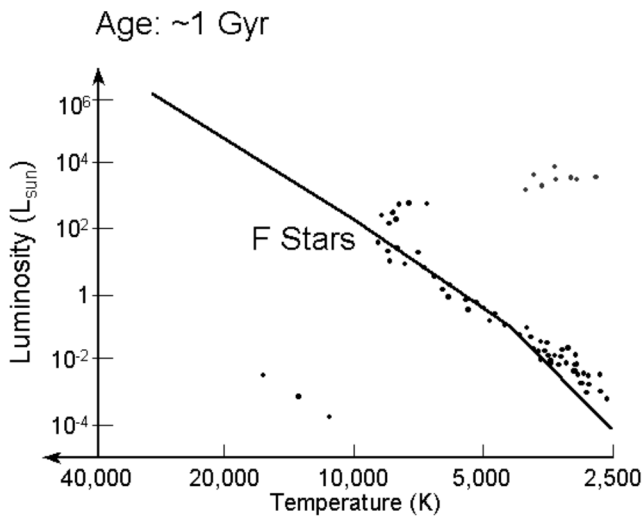
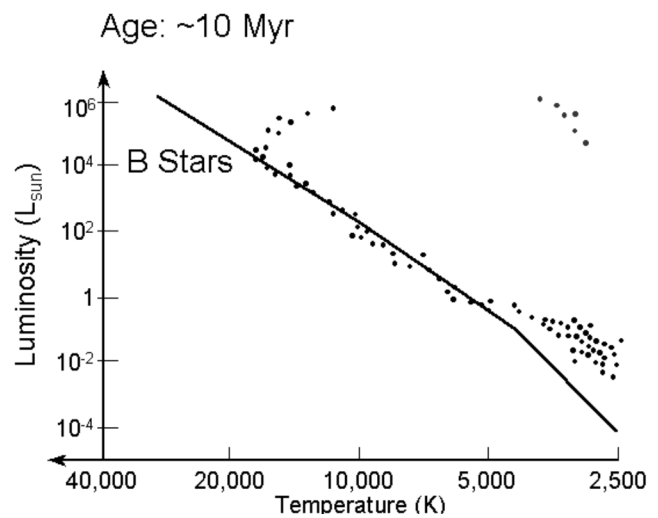
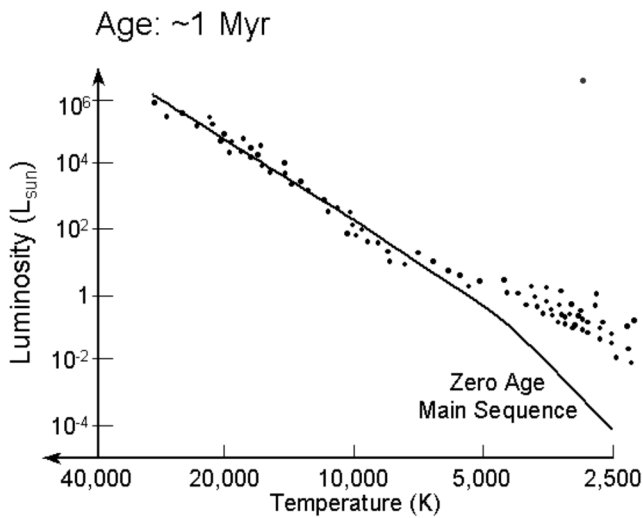
stručný vývoj hvězdy slunečního typu

- gravitační kontrakce z mlhoviny
- zapálení jaderných reakcí v jádře (p – p cyklus)
- spalování vodíku ve slupce; hvězda opouští hlavní posloupnost a stoupá po větví obrů

- hoření He v jádře (3α proces), usazení na horizontální větvi
- hoření He ve slupce, hvězda stoupá po asymptotické větvi obrů, nestabilita
- vyčerpání zásob $\rightarrow$ gravitační kontrakce a degenerace látky uvnitř hvězdy $\rightarrow$ bílý trpaslík, postupné chladnutí

vypočtené HR diagramy – test teorie

dobrá shoda teorie s pozorováním

konec hlavní posloupnosti umožňuje datovat hvězdokupy, galaxie

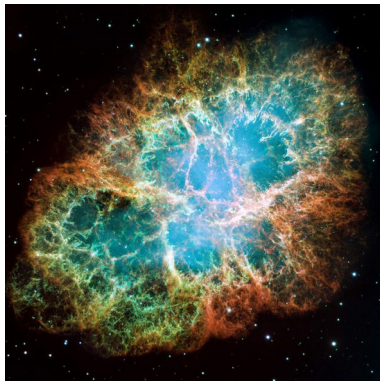
podle obsahu těžkých prvků (kovů) se hvězdy řadí k I nebo II populaci

podle teorie svítivost Slunce od vzrostla o 1/3 – paradox mladého slabého Slunce

Slunce opustí hlavní posloupnost přibližně za 5 mld. let

Supernovy

hvězdné exploze způsobené nestabilitou hvězdy

supernovy Ia

- ve všech typech galaxií
- nestabilita v důsledku explozivního hoření uhlíku v degenerované látce při kolapsu bílého trpaslíka po dosažení Chandrasekharovy meze
- progenitor je binární systém s bílým trpaslíkem a výměnou hmoty
- žádný pozůstatek

supernovy ostatních typů (Ib, II, ...)

- pouze v ramenech spirálních galaxií
- nestabilita v důsledku zhroucení železného jádra masivní hvězdy (obrácený beta rozpad, fotodisociace)

- potenciální energie se uvolňuje ve formě mechanické (rozpínání obálky) a neutrin (endotermické procesy v obálce, vznik nestabilních izotopů Ni ...)
- progenitor je masivní hvězda s počáteční hmotností $M > 8 M_{\odot}$
- typický pozůstatek je neutronová hvězda

světelná křivka supernovy má výrazné maximum, následuje obvykle exponenciální rozpad (56Ni - 6 dní, 56Co – 77 dní)

supernovy Ia se využívají jako tzv. standardní svíčky pro určování vzdáleností galaxií

poslední zazámenaná supernova v naší Galaxii – 1604 Oph

poslední okem pozorovatelná supernova – 1987 LMC $\sim 3^m$